

99. Çeviribilimde James S. Holmes'ü yeniden anlamak: Viyana Çevresi'nin mantıksal pozitivismi bağlamında Holmes'ün ampirizm konseptinin incelenmesi

Mustafa Kartal ÇELİKAY¹

APA: Çelikay, M. K. (2023). Çeviribilimde James S. Holmes'ü yeniden anlamak: Viyana Çevresi'nin mantıksal pozitivismi bağlamında Holmes'ün ampirizm konseptinin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 1599-1610. DOI: 10.29000/rumelide.1372502.

Öz

James S. Holmes ismi çeviribilim içerisinde gerek alanın kurucuları arasında yer alması gerekse de alanın hem kuramsal hem de uygulamalı alanda gelişimine dair önemli saptamalarda bulunması ile önemli bir konumda bulunmaktadır. Ancak mevcut literatür tarandığında Holmes'ün ağırlıklı olarak 1972 tarihli *Çeviribilimin Adı ve Doğası* isimli çalışmasına sıkışıp kaldığı gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmada Holmes'ün tüm yayınlarını içeren *Çevrilmiş! Edebi Çeviri ve Çeviribilim Üzerine Makaleler* isimli kitabı detaylıca incelenmiş ve onun alan için yaptığı ampirik bir disiplin tanımının altında önemli bir boyutta 20. yüzyıl bilim ve bilim felsefesi anlayışının şekillenmesinde gözle görülür bir rolü olan Viyana Çevresi'nin mantıksal pozitivism akımının yattığı saptanmıştır. Bu iddianın en önemli dayanağı Holmes'ün kendisinin bizzat verdiği örnekte Carl G. Hempel'i kullanmış olmasıdır. Hempel'in kendisi de Viyana Çevresi'nin önemli bir üyesi olarak dikkat çekmektedir. Çalışmadaki ana iddianın bir başka dayanak noktasını ise Viyana Çevresi'nin birçok farklı disiplinden bilim insanı ve filozofu ortak bir amaç uğruna birleştirme amacına paralel olacak bir şekilde Holmes de çeviribilim için benzer amaçlar doğrultusunda dönemin en önemli isimlerini Amsterdam'da düzenlediği sempozyumlarda bir araya getirmiştir. Holmes birleşmiş bir hareket alanını, kullanılacak ortak bir mantık dilinde görmüştür. Bu yüzden Holmes'ün 1972'deki çalışmasının dışındaki çalışmalarında kullandığı sembolik formülizasyon dili, Viyana Çevresi'ndeki anahtar figürlerin kullandığı mantık diliyle karşılaştırılmış ve bu noktada da önemli benzerlikler saptanmıştır. Holmes'ün bilimsel kökenlerinin incelenmesi neticesinde onu alan içerisinde yeniden anlamak, onun her zaman asıl amacı olan meta-kuramsal tartışma zemininin kurulabilmesini de sağlayacaktır. Böylelikle kendisinin de zamanında öngördüğü ve hâlâ günümüz çeviribilim içerisindeki çalışmalarda görülebilen bazı sorun saptamalarının da giderilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, James S. Holmes, Viyana Çevresi, mantıksal ampirizm, bilim felsefesi

Re-understanding James S. Holmes in translation studies: Examining Holmes' concept of empiricism in the context of the logical positivism of the Vienna Circle

Abstract

The name of James S. Holmes occupies an important position in Translation Studies, both as one of the founding fathers of the field and for making important findings on the development of the field in both theoretical and practical terms. However, a review of the existing literature reveals that

¹ Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Mersin, Türkiye), kartalcelikay@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1219-4346 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 25.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1372502]

Holmes is mainly confined to his 1972 study *The Name and Nature of Translation Studies*. In this study, the book *Translated! Essays on Literary Translation and Translation Studies*, which contains all of Holmes's publications, is examined in detail and it is found that underlying his definition of the field as an empirical discipline is based on the logical positivism of the Vienna Circle. The most important basis for this claim is that Holmes himself used Carl G. Hempel as an example. The Vienna Circle's main aim was uniting scientists and philosophers from many different disciplines for a common purpose, Holmes also brought together the most important names of the period in the symposia he organized in Amsterdam with similar aims for Translation Studies. Holmes saw a unified field in a common language of logic to be used. For this reason, the language of symbolic formulation used by Holmes in his works other than his 1972 work has been compared with the language of logic used by the Vienna Circle members. Re-understanding Holmes within the field as a result of examining his scientific origins will also enable the establishment of a ground for meta-theoretical discussion, which was always his main aim.

Keywords: Translation Studies, James S. Holmes, Vienna Circle, logical empiricism, philosophy of science

1. Giriş

James Stratton Holmes (1924 – 1986), çeviribilim içerisinde bulunduğu yer itibariyle ortaya konulmuş ve konulmakta olan çalışmalarda sıkça alıntılanan, başvuru isimlerin başında gelmektedir. Özellikle 1972 yılında Kopenhag'da düzenlenen Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresi'nde Holmes tarafından bir bildiri metni olarak sunulan ve sonrasında 1988² yılında basılan *The Name and Nature of Translation Studies (Çeviribilimin Adı ve Doğası)*³ isimli çalışması, "Translation Studies" in (TS) kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Onu takip eden yıllarda ise TS, başta Gideon Toury⁴ (1942 – 2016) olmak üzere başka kişilerce de "Descriptive Translation Studies" (DTS) kapsamında ele alınıp, işlenmiştir. Son yıllarda ortaya çıkan tartışmalar⁵ ışığında Toury'nin Holmes'ün izinden ne denli gittiği, DTS'e dair çalışmalarını Holmes'ten esinlenerek ne derecede geliştirdiği veya ilerlettiği sorusu, mevcut çalışmanın kendisine konu edindiği noktalardan biri değildir; ancak alan içerisinde Holmes'ün çalışmalarının detaylıca incelenmesi ve ona dair yeni bir kavrayışın filizlenmesi neticesinde bu sorunun cevabının da aslında kendiliğinden su yüzüne çıkacağı düşünülmektedir.

Holmes'ün bu önemli bildirisinin üzerinden yarım asrı aşkın bir süre geçmiştir. Peki böylesine uzun bir zaman sonrasında bile Holmes'ü önemli kılmaya devam eden sebep nedir? Alanın sorunsuz bir şekilde geliştiği görüşünde olan bir araştırmacı bu konu hakkında "Holmes hâlâ neden alanın geleceği için oluşan bir kaygının giderilmesinde kullanılmaya çalışılıyor?" şeklinde kendince haklı bir eleştiride bulunabilir. Bu örnek üzerinden devam edildiğinde, araştırmacı; TS çalışmalarının gelişip ilerlediğini,

² Konu çalışma ilk defa Holmes'ün 1988 yılında Raymond van den Broeck'ün editörlüğünde hazırlanan ve en önemli on makalesini içeren *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies (Çevrilmiş! Edebi Çeviri ve Çeviribilim Üzerine Makaleler)* isimli kitabının içerisinde yayınlanmıştır (mevcut makale çalışmasında söz konusu kitabın 1994 yılında basılan ikinci edisyonu kullanılmıştır). Bu konuyla alakalı olarak ayrıca bkz. Stolze, 2008: 149.

³ "Translation Studies" in bu çalışmada "çeviribilim" olarak kullanılmasının sebebi; Holmes'ün en önemli çalışmalarından biri olan 1972 tarihli *The Name and Nature of Translation Studies* isimli makalesinin 1977 yılında Felemenkçeye "*Wat is vertaalwetenschap?*" yani "*Çeviribilim Nedir?*" şeklinde çevrilmesidir (Holmes, 1994: 66). Alanın ismiyle alakalı tartışmaya dair daha detaylı bilgi için Holmes'ün aynı makalesindeki 2.22 numaralı başlığa bakılabilir (Holmes, 1994: 69-70).

⁴ Özellikle Toury'nin 1995 tarihli *Descriptive Translation Studies - and Beyond (Betimleyici Çeviribilim - ve Ötesi)* isimli çalışması.

⁵ Bu tartışmalara dair özellikle Akkad Alhusein'in 2020 tarihli çalışmasına bakılabilir: Target-cultural 'facts' – Do they really exist? A critical assessment of Toury's Descriptive Translation Studies (Hedef-kültürel 'olgular' - Gerçekten varlar mı? Toury'nin Betimleyici Çeviri Çalışmaları üzerine eleştirel bir değerlendirme).

DTS kapsamında ise Toury'nin genelleyici bir alan haritası oluşturduğunu da söyleyebilir ancak gerçekte olan mevcut durum daha farklı noktalara işaret etmektedir. *Çeviribilimin Adı ve Doğası* isimli çalışmasında Holmes; alanın gelişiminin önünde duran iki tane engelden bahsetmektedir: Bunlardan ilki, alanın ismiyle alakalı ortak bir kabulün varlığından söz edilememesidir (Holmes, 1994: 68). İkincisi ve Holmes'e göre isim probleminden daha da önemli olanı ise çeviribilimin amacı ve yapısıyla alakalı genel bir uzlaşımın olmamasıdır (Holmes, 1994: 71). Alvaro Echeverri'nin 2017 tarihli, çeviribilimin dünyada geldiği son noktayı araştıran ve analiz eden kapsamlı çalışmasında da yarım asır sonrasında bile Holmes'ün andığı bu iki engelin hâlâ devam eden varlığını görebilmek⁶, alan için üzücü olmakla birlikte son derece düşündürücüdür.⁷

Yukarıda genel hatlarıyla aktarılan bu tartışma ortamının başlıca sebebinin ise şu sorunun altında yattığı düşünülmektedir: Alan içerisinde James S. Holmes gerçekten anlaşıldı mı? Bu sorunun cevabının sağlıklı bir şekilde verilebilmesi için öncelikle Holmes'ü alan içerisinde sıkıştırıldığı 1972 tarihli makalesinin dışında ele almak ve kavramsal kökenlerinin nereye uzandığını incelemek gerekmektedir.

2. Holmes'e Viyana Çevresi bağlamında yaklaşmak

Bu noktada yukarıda örnek olarak verilen tartışma kapsamında şöyle bir karşıt soru sorulabilir: Holmes'ün belirlediği bu iki önemli engelin günümüzde hâlâ aşılamamış olması, Holmes'ün bu engellerin aşıldığını varsayarak ileri sürdüğü düşüncelerinin devam ettirilmeye şekline gölge düşürmez mi? İşte bu sorunun sağlıklı bir şekilde tartışılıp cevaplanabilmesi ve yukarıda da anıldığı üzere Holmes'ü tek bir makaleye sıkıştırmaktan kurtarabilme adına mevcut çalışmada Holmes'ün *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies (Çevrilmiş! Edebi Çeviri ve Çeviribilim Üzerine Makaleler)* isimli kitabı derinlemesine analiz edilmiş ve bu analiz neticesinde de Holmes'ün bilimsel duruşunun ve tutumunun bir portresi çizilmiştir. Çizilen bu portrenin bilimsel çerçevesini ise Viyana Çevresi olarak anılan grubun ortaya koyduğu fikirlerin oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak bu iddianın Holmes bağlamında detaylıca incelenebilmesi adına öncelikle Viyana Çevresi'nin 20. yüzyıl bilim ve felsefe anlayışlarına neler kattıkları ele alınmalıdır.

Sosyolog Otto Neurath, matematikçi Hans Hahn ve fizikçi Philipp Frank'in 1907 yılında yaptıkları tartışmalardan ortaya çıkan Viyana Çevresi, 1922 yılında Ernst Mach'ın yerine Viyana Üniversitesi'ndeki kürsüsüne gelen Moritz Schlick'in (Honderich, 1995: 899) 1924⁸ yılının perşembe akşamları Boltzmanngasse'de düzenlediği toplantılar vasıtasıyla iyi bir ün kazanmaya başlamıştır. Schlick etrafında toplanmaya başlayan felsefeciler ve diğer disiplinlerden oluşan bilim insanları, bu toplantılarda bilimin ve felsefenin güncel durum ve sorunlarını masaya yatırarak uzun tartışmalar içerisine girmişlerdir. On altıncı yüzyıldan itibaren dünya üzerindeki bilim anlayışının önemli bir değişime uğradığı bilinen bir gerçektir. Özellikle Kopernik Devrimi neticesinde dünya merkezli anlayıştan güneş merkezli anlayışa geçilmesi, astronomi, fizik, matematik gibi alanlarda ortaya konulmuş olan çalışmaları kökten değiştirmiş ve bunun sonucunda din ve metafizik öğretilerinin etkisi her geçen gün azalmaya başlayarak modern bilimin doğuşuna yol açmıştır (Yıldırım, 2014: 288). Devamında ise bu durumun bir yansıması olarak özellikle 19. yüzyıldan itibaren bilim insanları felsefeyi

⁶ Bkz. İşcen, 2022: 31. Holmes'ün yaptığı diğer sorun saptamalarının günümüzdeki mevcudiyetlerini görebilmek için ayrıca bkz. Chesterman, 2019 ve Zwischenberger, 2019.

⁷ Bkz. "Bu makalenin içeriğindeki tartışma konusu, hangi ismin bu disiplin için en iyisi olduğu hakkında değildir" (Echeverri, 2017: 523). Genel bir uzlaşımın olmamasıyla alakalı saptamaları için Echeverri'nin makalesinin geneli ele alınabilir. Özellikle bkz. Latin Amerika örneği (Echeverri, 2017: 525).

⁸ Aynı zamanda Holmes'ün de doğduğu yıl olması, çalışma açısından da ilginç bir tesadüfü ortaya çıkarmıştır.

dışlayıcı bir tutum⁹ sergilemeye başlamıştır (“Bilim ile felsefe arasındaki zincirdeki kopuş” için bkz. Frank, 2017).¹⁰ Yirminci yüzyılın başlangıcına kadar gelişen bu olumsuz tablo öyle bir hale gelmiştir ki bilim ile felsefe neredeyse birbirine “düşman” kesilmiştir. Halbuki ikisi de birbirinden ayrı var olamamaktadır: “Bilim ile felsefe arasındaki ilişki nedir? Birbirleriyle yarışıyorlar mı yoksa farklı dünyalardan mı bahsetmektedirler? Her iki pozisyon da kabul edilebilir değildir. Aralarındaki tarihsel bağları göz ardı etmek akılsızlık olacaktır” (Bhaskar, 1979: 5). Bu ilişkinin önemini Frank de şöyle belirtmiştir: “20. yüzyıl bilimini yeterince anlamak isteyen bir kişi az denemeyecek miktardaki felsefi düşünceyi kavramak zorundadır. Ve kısa sürede anlayacaktır ki, tarihin hangi döneminde ortaya çıkmış olursa olsun, bilimi adamakıllı anlamak için izlenecek yol budur” (Frank, 2017: 10). İşte bu bağlamda Viyana Çevresi’ni oluşturan bilim insanları da bu kopuş halinden rahatsızlık duymuş ve bilim ile felsefenin sağlıklı bir ilişki içerisinde ilerleyebilmesi adına düşünce sistemleri geliştirmeye çabalamışlardır.

Viyana Çevresi’nin yirminci yüzyılın başlarında ortaya koyduğu düşünce sistemleri, içinde buldukları yüzyılın bilim anlayışının değişmesine yol açmıştır. Cevizci bu konunun altını şu şekilde çizmiştir: “Sadece analitik felsefenin gelişiminde değil, fakat bütün bir 20. yüzyıl felsefesinin gelişim seyrinde de çok önemli bir başka dönüm noktasını, Viyana Çevresi filozofları tarafından temsil edilen ‘mantıkçı pozitivizm’ adlı meşhur akım oluşturur” (Cevizci, 2018: 961). “Mantıksal Ampirizm” ya da “Mantıksal Pozitivizm”¹¹ isimleriyle de anılan bu felsefi akımı Yıldırım, “Doğrulanma olanağından yoksun metafiziksel ve benzer iddiaları anlamsız sayan, felsefede spekülasyona değil mantıksal çözümlenmeye önem veren bir yaklaşım” (Yıldırım, 2016: 360) şeklinde açıklamıştır.

Bu düşünce akımı devam eden yıllarda birçok farklı alanı derinden etkilemiştir. Özellikle psikoloji, sosyoloji, dilbilim gibi insan bilimlerinin daha sağlam bir bilimsel zeminde filizlenmeye başlamasına yardımcı olmuş, yirminci yüzyılın başları, bu bağlamda sosyal bilimlerin de sistematik bir düzlemde ele alınabilmesine olanak sağlamıştır. Viyana Çevresi’nin 1929 yılında kendilerini resmen dünyaya duyurmak için yayınladıkları bildiri olan “Wissenschaftliche Weltauffassung (Bilimsel Dünya Anlayışı)”¹² sosyal bilimlerini de şu şekilde ele almıştır: “Her bilimsel alan, tıpkı daha önce özellikle fizik ve matematikte gördüğümüz gibi, gelişiminin geç ya da erken bir evresinde, temellerinin bilgi kuramsal olarak doğrulanmasının gerekliliğine, yani kavramlarının mantıksal olarak çözümlenmesine ihtiyaç duyar. Elbette tarih ve ulusal ekonomi gibi sosyal bilimlere özgü alanlar için de durum böyledir” (Erkıpçak, 2019: 51).

⁹ Bu tutuma doğru giden yolun daha iyi anlaşılabilmesi için Ampirizm ile İdealizm akımlarının özellikle Hume ve Kant bağlamında okunması faydalı olacaktır. Özellikle Kant sonrası dönemde yani yukarıda da anıldığı üzere 19. yüzyıldan itibaren Kant karşıtı felsefi akımların, felsefe ve bilim arasındaki bu kopuşa giden yolun taşlarını nasıl dizdiğini incelemek öte bir okuma olarak dikkate alınmalıdır.

¹⁰ Philipp Frank’in kendisinin de Viyana Çevresi’nin kurucu katılımcılarından biri olması burada bir kez daha hatırlanmalıdır.

¹¹ Mantıksal pozitivizmin kavramsal çözümlenmesindeki iki kavramdan biri olan “pozitivizm” 19. yüzyılın başlarında sosyolojinin babası olarak tanımlanan Auguste Comte (1798 – 1857) tarafından kullanılmıştır. Comte da Viyana Çevresi filozofları gibi felsefi sistemlerde metafiziğe güvenmeyip, sadece deneyimden kaynaklanan bilgiye önem vermiştir. Bir diğer kavram olan “mantıksal” ise Viyana Çevresi filozoflarının gündelik dilin sembolik mantığın ölçütlerini yerine getirmede yetersiz kalmasından ötürü bilimde analiz açısından sembolik mantığın ilkelerini karşılayabilecek formel bir dilin yani bir mantık dilinin gerekli olduğunu savunmalarından gelmektedir (Cevizci, 2018: 963).

¹² “Viyana Çevresi adını öneren Otto Neurath’tı ve bu ismin seçimiyle, metafizik çağrışıma sahip olan *dünya görüşü* (Weltanschauung) yerine *dünya anlayışı* (Weltauffassung) sözcük öbeğini kullanarak Çevre’nin bilimsel tavrını ortaya koymayı amaçlıyordu” (Erkıpçak, 2019: 21). Bu noktada Erkıpçak’a ek olarak; Çevre’nin ortaya koyduğu bu tavrı özellikle Kant’ta çok önemli olan “Anschauung” yani “görü” kavramına bir tepki olarak da anlaşılmalıdır. Erkıpçak’ın “metafizik çağrışım” ile gönderme yaptığı nokta bu kelimenin Kant ile olan bağıdır. Viyana Çevresi’nin Kant ile çalkantılı ilişkisi mevcut çalışma içerisinde ele alınamayacak bir hacme sahiptir. Ancak yine de fikir sahibi olmak isteyenlerin Kant’ın spekülâtif metafizik ayrımına bakması faydalı olacaktır (Saf Aklın Eleştirisi’nde özellikle A 293/B 249 numaralı başlık incelenebilir).

Çeviriye dair çalışmalar da yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırma odağı haline gelmiş ve bilimsel bir çatı altında incelenmeye çalışılmıştır (Siever, 2015: 2)¹³. Bu inceleme kapsamında ise Holmes alan içerisinde önemli bir noktada durmaktadır. Çeviribilimin gelişimine dair Holmes'ün öngörülleri ile Viyana Çevresi'nin ele aldığı mantıksal ampirizm akımının örtüştüğü düşünülmektedir. Bu düşüncenin tetikleyicisi ise Holmes'ün *Çeviribilimin Adı ve Doğası* isimli çalışmasında yaptığı şu önemli saptamadır: “... Çeviribilim, kimsenin aksini iddia edemeyeceğini varsaydığım şekilde ampirik bir disiplindir” (Holmes, 1994: 71).¹⁴ Holmes hemen bu saptamasının altındaki cümlede bilimsel dayanağını, Carl G. Hempel'in (1905 – 1997) öne sürdüğü “ampirik disiplinlerin sahip olduğu iki amaç”¹⁵ saptamasını alıntılıyarak açıklamaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli konu; Hempel'in Viyana Çevresi'nin önemli üyelerinden biri olmakla beraber bu toplantılara katılabilmek için zaman zaman yurt dışından Viyana'ya gelmiş olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, savaş esnasında ve sonrasında birçok bilim insanının Amerika'ya göç ettiği bilinen bir gerçektir. Mantıksal pozitivistlerin de büyük bir kısmı Amerika'ya bu dönemlerde gelmiş ve köklü değişiklikler geçirmekte olan Amerikan üniversitelerinin yeni dönem bilim anlayışlarının oluşmasında etkili olmuşlardır: “Bu aynı zamanda üniversite araştırma bilimi ve sosyal bilim bölümlerinin genişlediği dönemdir ve Hempel gibi Viyana Çevresi kökenliler, yöntembilimsel kanonlar yazarak kariyer yapmıştır” (Collins, 2020: 898). Holmes'ün de Amerikalı olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve 1924 doğumlu olduğu için kendi eğitiminin de tam olarak bu dönemlerde şekillendiği dikkate alındığında, Hempel'den neden çok açık bir şekilde etkilendiği ve çeviribilimi ampirik bir disiplin olarak ilan ederken Hempel'in bilimsel saptamalarını kullandığı da anlam kazanmaktadır.

Tartışmanın başlangıcındaki bu örnekten hareketle Holmes'ün yaşadığı dönem içerisinde Viyana Çevresi'nde filizlenmiş düşünce sistemlerinin, çeviribilim içerisinde de en azından Holmes vasıtasıyla yer aldığı yavaş yavaş görülebilir hale gelmektedir. Holmes'ün vefatı (1986) sonrası alanın gelişiminin ve bu gelişime dair duyulan kaygıların¹⁶ daha iyi anlaşılabilmesi adına Holmes'ün makalelerinde saptanan Viyana Çevresi'ne ait bilim-kuramsal ve bilim-felsefi arka planın incelenmesi faydalı olacaktır.

Bu durumda Holmes'ün çalışmalarını Viyana Çevresi bağlamında incelemeyen önce, onu anlamaya doğru giden ilk adımların atılması adına onun, çeviribilim içerisindeki konum ve önemini irdelemek gerekmektedir.

3. Holmes aslında kimdi? Bir şair ya da çevirmen mi yoksa daha fazlası mı?

Holmes'ün iyi bir şair ve aynı zamanda iyi bir edebi metin çevirmeni olduğu özellikle Hollanda'da sıkça vurgulanmaktadır. Holmes, 1940'lı yılların sonuna doğru beraber çalıştığı Hollandalı şair arkadaşlarına olan bağlılığı neticesinde doğum yeri olan Amerika'yı geride bırakmış ve hayatını Hollanda'da sürdürmüştür. İki ülkenin de vatandaşı olmanın getirdiği avantajları kullanarak özellikle Felemenkçe şiirlerin İngilizceye kazandırılmasında önemli bir rol oynamış, çokça ödüle layık görülmüştür.

Bu noktada özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bilim anlayışının ne durumda olduğu hatırlanmalıdır. Özellikle Viyana Çevresi'ni oluşturan bilim insanları bu savaş nedeniyle farklı bölgelere dağılmış ve kimisi kendi alanında çalışmalarına devam ederken kimisi ise yoluna bilim felsefesi kapsamında devam

¹³ Siever, çeviribilim için 1950 öncesine “bilim öncesi dönem” (“vorwissenschaftliche Periode”) ve 1950 sonrasında günümüze kadarki olan sürece de “bilimsel dönem” (“wissenschaftliche Periode”) ayrımı yapmıştır.

¹⁴ “... translation studies is, as no one I suppose would deny, an empirical discipline” (Holmes, 1994: 71).

¹⁵ Bu iki amaçtan ilkinin Hempel “deneyimlerimizin dünyasındaki belirli olguları tanımlamak”, ikincisini ise “açıklanabilecekleri ve öngörülebilecekleri şekilde genel ilkeler oluşturmak” şeklinde belirtmiştir (Hempel, 1967: 1).

¹⁶ Özellikle bkz. İşcen (2002).

etmiştir. Örneğin Viyana Çevresi'nin en önemli isimlerinden biri olan Philipp Frank, savaştan dolayı Amerika'ya göç etmiş ve fizik kökenli bir bilim adamı olmasına rağmen Viyana Çevresi'nin felsefe ve bilim arasında oluşturmaya çalıştığı bağın en yoğun savunucularından biri olarak derslerini bilim felsefesi anlatarak yürütmüştür.

Bu noktada Holmes'ün şu saptaması akıllara getirilmelidir: Holmes, bilim insanlarının çeviri konusuna ilgisinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında artarak çoğaldığını ve bunun neticesi olarak çeviriye dair çalışmaların, başta Dilbilim olmak üzere, Dilbilim Felsefesi, Edebiyat Çalışmalarının yanı sıra Bilişim Kuramı, Mantık ve Matematik gibi görece uzak alanlardan da araştırmacıları kendisine çektiğini; bunun neticesinde ise bu araştırmacıların kendi alanlarına ait paradigmaları, sözde paradigmaları ve metodolojileri beraberinde getirdiklerini söylemiştir (Holmes, 1994: 67-68).¹⁷

Bu saptamalardan açık bir şekilde görülebileceği üzere Holmes'ün kendisi de savaş sonrası bu dağılımın farkındaydı. Bu dağılımın merkezi düşünce konumunu ise savaş öncesinde, esnasında ve sonrasında¹⁸ Viyana Çevresi'nin belirlediği Mantıksal Ampirizm oluşturmaktaydı. Holmes'ün de çeviribilimi ampirik bir bilim olarak ilan etmesi ve Hempel'i bu disipliner ampimizmin merkezinde kullanması açık bir şekilde Viyana Çevresi'nin, çeviribilimin oluşum sürecinde etkili olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Ancak hemen bir yargıya varmamak ve eldeki verileri daha sakın ve dikkatli bir şekilde tartışarak ilerlemek adına Holmes'ün alan için ne ifade ettiğine biraz daha detaylıca bakmak gerekmektedir.

Mevcut çalışmada kullanılan ve Holmes'ün tüm makalelerini içeren *Çevrilmiş! Edebi Çeviri ve Çeviribilim Üzerine Makaleler* isimli kitabın editörlüğünü üstlenen Broeck'ün söz konusu çalışmanın giriş bölümünde yazdığı düşünceleri, bizlere Holmes'ün alan için ne ifade ettiğine dair önemli ipuçları vermektedir. Broeck'e göre Holmes; diğer çeviri araştırmacılarına kıyasla her zaman çok daha seçkin bir konumda bulunmaktadır. Bunun sebebini ise onun yetenekli bir sanatçı olmasının yanı sıra emek verdiği akademik alanda son derece "clear thinker" yani saf ve mantıksal düşünen bir kişi olmasına bağlamaktadır (Holmes, 1994: 1).¹⁹

1950'li ve 60'lı yıllarda çeviri alanında araştırma yapmış kişilerin çalışmalarında, başkalarının da "nasıl çeviri yapması" gerektiğini dayatan²⁰ yaklaşımları içerdiğine değinen Broeck, bu konuda Holmes'ün, söz konusu kuramsal araştırma olduğunda kişinin kendisini kurallarından ve şahsi tercihlerinden koparmasının yapılabilecek en iyi şey olduğunu kavradığını belirtmektedir. Böylelikle Holmes'e göre uygulama ile kuram hiçbir zaman birbirine karıştırılmayacak, birbirinin içerisine saptırılmayacaktır. Aksine, bilim insanlarını verimsiz (kısır) kuramsallaşmadan ve çevirmenleri de kibirli bir rahatlıktan koruyan bu ikisinin (kuram ve uygulama) faydalı etkileşimi böylelikle Holmes tarafından vurgulanmış

¹⁷ "... the subject of translation has enjoyed a marked and constant increase in interest on the part of scholars in recent years, with the Second World War as a kind of turning point. As this interest has solidified and expanded, more and more scholars have moved into the field, particularly from the adjacent fields of linguistics, linguistic philosophy, and literary studies, but also from such seemingly more remote disciplines as information theory, logic, and mathematics, each of them carrying with him paradigms, quasi-paradigms, models, and methodologies that he felt could be brought to bear on this new problem" (Holmes, 1994:67-68).

¹⁸ Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren başta Karl R. Popper (aşlında Popper, 1934 yılındaki *Logik der Forschung* yani *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* çalışmasıyla fikirlerini ortaya koymaya başlamıştı ancak 60'lı yıllar fikirlerini geliştirdiği ve sağlamlaştırdığı zamanlara denk gelmekteydi. Bir başka ufak anekdot olarak ise Popper'in bahsi geçen kitabı Viyana Çevresi'nin yayımları kapsamında basılan dokuzuncu kitap. Buna rağmen Popper, Viyana Çevresi'nin bir üyesi olarak kabul edilmeyordu ve hatta sonraları Otto Neurath tarafından Çevre'nin "resmi muhalefeti" olarak tanımlanacaktı), Thomas S. Kuhn gibi isimlerin başı çektiği farklı bilim görüşleri de ortaya çıkmış ve tartışılmıştır.

¹⁹ "Among the translation scholars known to me, James S Holmes always held a privileged position. This arose from the exceptional range of his talents: he was a gifted literary artist as well as a remarkably clear thinker in his academic field" (Holmes, 1994: 1).

²⁰ Bu dayatmanın ilerleyen on yıllarda ortaya çıkan çeviri kuramlarındaki normatif yansımaları için bkz. İşcen, 2010: 9-10.

olmaktadır (Holmes, 1994: 2).²¹ Örneğin bu noktada hemen Holmes'ün 1977 yılında Montreal'de sunduğu "Translation Theory, Translation Theories, Translation Studies, and the Translator (Çeviri Kuramı, Çeviri Kuramları, Çeviribilim ve Çevirmen)" isimli çalışmasındaki şu saptama paylaşılabılır:

Öncelikle, çevirmene yardımcı olmanın çeviribilimin gerçekten bir kriteri olup olmadığını sorgulamak istiyorum. Bay Osers geçen gece demişti ki kişi, sanat tarihi üzerine daha iyi bir sanatçı haline gelmeden de pek çok çalışma yapabilir ya da kişi daha iyi bir müzisyen veya besteci olmadan da müzikoloji üzerine çokça çalışma yapabilir. Çevirmene yardımcı olmak, çeviribilimin ana hedeflerinden biri olmak zorunda değildir (Holmes, 1994: 97).²²

Peki Holmes, 1977 yılında alan için böylesine ciddi saptamalarda bulunurken sadece şahsi düşüncesini mi açıklıyordu? Yoksa bu sözlerinin ardında bilim-kuramsal olarak çok daha fazlası mı yatmaktaydı? Bu soru kendi ekseninde ele alındığında, Holmes'ün diğer çalışmalarında ve özellikle alan haritasında da görülebilen "pure" ve "applied" yani "kuramsal" ve "uygulamalı" ayrımını görebilmekteyiz. Söz konusu ayrımın temellerini Viyana Çevresi'nin "Bilimsel Dünya Anlayışı" bildirisindeki şu ifadelerde bulabilmekteyiz:

Bir aksiyom dizgesi, her şeyden önce tüm ampirik uygulamalardan büsbütün koparılabilir ve bir örtük tanımlar dizgesi olarak ele alınabilir; bununla şu söylenmektedir: Aksiyomlarda ortaya çıkan kavramlar içeriklerine göre değil, aksiyomlar arasındaki karşılıklı ilişkilerine göre saptanır, hatta tanımlanır. Ancak böyle bir aksiyom dizgesi, ilk olarak yeni tanımların eklenmesiyle, yani hangi gerçeklik nesnelere aksiyom dizgesinin parçası olarak ele alınması gerektiğini gösteren "bağıntı tanımlarıyla" [Zuordnungsdefinitionen] anlam kazanır. Gerçekliği mümkün olan en tutarlı ve basit kavramlar ve yargılar ağıyla sunan ampirik bilimlerin gelişimi, tarihsel olarak görüldüğü üzere, iki türlü ortaya çıkabilir. Aksiyomlarda veya bağıntı tanımlarında yeni deneyimler dolayısıyla gereksinilen değişiklikler yapılabilir (Erkırçak, 2019: 46).

Özetlemek gerekirse bir mantık (aksiyom) dizgesi, bağlı olma olasılığı olan tüm uygulama boyutlarından bağımsız bir şekilde ele alınabilir yani kuramsal bir evrende düzenlenebilir kısacası bir dizge haline getirilebilir. Bu duruma örnek olarak bildirinin sonunda Viyana Çevresi'nin Bilimsel Dünya Anlayışı'nın önde gelen temsilcilerinden biri²³ olarak sunulan Albert Einstein'ın (1879 – 1955) Görelilik Kuramı²⁴ verilebilir. Einstein bu kuramı 1905 yılında ortaya attığında kuramın uygulama boyutunda kanıtlanması mümkün olamamıştır. Bu kanıt ancak Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra gerekli teknolojik gözlem cihazları üretildikten sonra sunulabilmiştir. Yani Einstein'ın aksiyom dizgesi, olası tüm ampirik uygulamalarından kopuk ve bağımsız bir şekilde, saf (pure) bir bilimsel soyutlamanın neticesinde yaratılmıştır ve herhangi bir uygulamaya hizmet etme güdüsünden arınmış bir şekilde gelişmiştir.

Bu açıklamalardan sonra Holmes'ün yukarıda anılmış olan "Çevirmene yardımcı olmak, çeviribilimin ana hedeflerinden biri olmak zorunda değildir." cümlesinin de ifade ettiği bilim-felsefi arka plan görünür bir hale gelmektedir. Böylelikle yukarıda sorulmuş olan soru da cevaplanmıştır; Holmes bu saptamaları yaparken sadece genel yorumlamalardan değil ağırlıklı olarak Viyana Çevresi kapsamında

²¹ "Holmes quite soon was to perceive that when it came to the theoretical study of the craft the best thing one could do was to detach oneself as far as possible from one's own working rules and personal choices in particular translational situations. In his case, then, practice and theory never confused, and never distorted each other; on the contrary, their fruitful interaction at once guarded the scholar from sterile theorization and the translator from vain complacency" (Holmes, 1994: 2).

²² "First of all, I would like to question whether helping the translator is really a criterion for translation studies. Mr. Osers said the other night that one can study a great deal of art history without becoming a better artist for it, or one can study a great deal of musicology without becoming a better musician or composer. It need not be a main aim of translation studies to help the translator" (Holmes, 1994: 97).

²³ Diğer ikisi: Bertrand Russell (1872 – 1970) ve Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951).

²⁴ Görelilik Kuramı'nın ifade ettiği bilim anlayışı, Viyana Çevresi'nin Bilimsel Dünya Anlayışı'nın en büyük kazanımlarından biri olarak kabul edilmektedir.

gelişen düşünce sistemlerinden faydalanmıştır. Yine de bu noktada bile tedbiri elden bırakmadan ilerlemek ve başka örnekleri de incelemek yararlı olacaktır.

Çeviribilim çalışmalarında görülebilen ve çoğunda görece “üstünkörü” bir şekilde bahsedilip geçilen alandaki uzlaşma eksikliğine dair yakınmalar (Chesterman, 2019; Zwischenberger, 2019) ilk defa Holmes tarafından ciddi bir problem olarak görülmüş ve giderilmesi adına atılan adımlar da yine Holmes önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Broeck'ün ifadesiyle Holmes, çeviriye gösterilen alakanın dağılmış bir vaziyette olmasını çok üzüntü verici bulmuş ve bu durum Holmes'ü, çeviri üzerine çalışma yapanların araştırmalarını daha rahat bir şekilde paylaşabileceği iletişim kanalları bulmaya teşvik etmiştir (Holmes, 1994: 4).²⁵ Bu yüzden katıldığı çeşitli ülkelerdeki konferans ve sempozyumlarda birçok farklı ülkeden kişilerle irtibat kurmuştur. Örneğin Broeck'ün kendisi Holmes ile böyle bir konferans vasıtasıyla tanışmıştır. Çeviribilim içerisinde özellikle “Değiş Kaydırma (Shift of Expression)” kavramıyla tanınan Anton Popovič, Sovyetler Birliği'nin katı tutumlarına rağmen akademik bir ziyaret olduğu için kendisine izin verilmesi neticesinde ilk yurt dışı seyahatinde Amsterdam'da Holmes'ün konuğu olmuştur (Şpirk, 2009: 5).²⁶ Popovič'e benzer bir şekilde Holmes'ün davetiyle alan içerisinde özellikle “Çoğuldizge Kuramı (Polysystem Theorie) ile bilinen Tel Aviv'den Itamar Even-Zohar²⁷ da Amsterdam'a gelmiş ve Holmes ile yoğun bir şekilde fikir alışverişinde bulunmuştur (Holmes, 1994: 4). Bu ziyaretten sonra ülkesi (o zamanki adıyla) Çekoslovakya'ya dönen Popovič'in, Holmes'ten etkilenmesi neticesinde şahsi terminolojisi önemli değişiklikler geçirmiş ve devam eden çalışmalarında bu etkinin izleri net bir şekilde görülebilir hale gelmiştir (Şpirk, 2009: 9).

4. Holmes'ün çeviribilim için ortak bir mantıksal dil arayışı

Yukarıda özetlenen haliyle görülebileceği üzere Holmes, alanın kurulma aşamasında önünde duran en büyük tehlikeyi fark ederek, farklı ülkelerdeki araştırmacıları bir araya getirmeye büyük bir çaba sarf etmiş ve ortak bir terminoloji üretilmesi konusunda fikirlerini açıkça (ve hatta ısrarlı bir şekilde) beyan etmiştir. Ancak bu noktada da Holmes'ün motivasyonunun salt içgüdülerinden değil, bir bilimsel terbiye ve eğitimden geldiği görülebilmektedir. Bu iddiaya kanıt olarak gösterilebilecek en açık ifade ise yine Viyana Çevresi'nin 1929 tarihli Bilimsel Dünya Anlayışı bildirisinde şu şekilde saptanabilmektedir:

Viyana Çevresi'nde farklı sorun alanlarında çalışan kişiler hâlâ açıkça görülebilir. Bu yüzden sık sık anlayış farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak karakteristik olan şey, belirgin bir formülizasyon, tam bir mantıksal dil ve sembolik dizge kullanımı, bir savın kuramsal içeriğinin ikincil düşüncelerden kesin bir biçimde ayrılması sayesinde, üyeler arasındaki kavrayış farklılıklarının minimize edilmesidir. Daha keskin öznel ayrılıklara sahip dış katmanların da dahil olduğu Bilimsel Dünya Anlayışı'nın çekirdeğini biçimlendiren ortak bir anlayışın varlığı adım adım büyümektedir (Erkipçak, 2019: 52).

Bu paragraf dikkatlice analiz edildiğinde Holmes'ün yukarıda anılan uzlaşma ve birlik arayışının, aslında bilimsel bir gereklilik sonucu ortaya çıktığı görülebilmektedir. Viyana Çevresi'nin ilk toplanmaya başladığı zamanlarda tartışmalara katılan isimler başlarda da belirtildiği üzere birçok farklı alanı temsil etmekteydi. Aynı şekilde Holmes'ün içinde bulunduğu zaman diliminde çeviriye dair yapılan yorum ve saptamalar, Dilbilim ve Edebiyat gibi farklı alanların etkisi altındaydı (Örneğin Leipzig Okulu'nun “Translationslinguistik” anlayışı). Viyana Çevresi ortak bir dilin yani uzlaşmanın sağlanmasını yukarıda da

²⁵ “Even so, he often thought it a pity that attention given to translation remained in this way somewhat fragmented, and this stimulated him to strive for appropriate channels of communication by means of which translation scholars could more easily Exchange views concerning the results of their researches” (Holmes, 1994: 4).

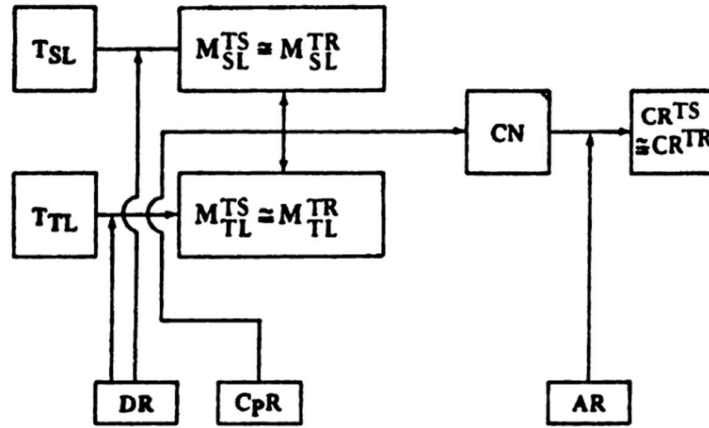
²⁶ Bu konuyla alakalı daha detaylı bilgiler için Jaroslav Špirk tarafından 2009 yılında kaleme alınan Anton Popovič's contribution to translation studies (Anton Popovič'in Çeviribilime Katkısı) isimli çalışma incelenebilir.

²⁷ Toury'nin Even-Zohar'ın öğrencisi olduğuna dikkat edilmelidir.

anılan “belirgin bir formülizasyon, tam bir mantıksal dil ve sembolik dizge” şartlarının oluşturulmasında görmekteydi. Böylelikle farklı disiplinlerden gelen bilim insanları ve hatta felsefeciler uzlaşa içerisinde, birbirlerinin ne söylediğini ya da ne söylemek istediğini anlayabileceklerdi. Holmes de aynı noktadan hareketle çalışmalarında (özellikle edebi çeviriyle alakalı çalışmalarında) benzer formülizasyonlar ve sembolik dizgeler kullanmıştır. Örnek olması açısından Holmes'ün iki farklı çalışmasındaki formülizasyon ve sembolik dizge önermeleri²⁸ aşağıda sunulmuştur:

$$S_A \rightarrow M_A \rightarrow R_A \stackrel{TR}{=} S_B \rightarrow M_B \rightarrow R_B$$

Şekil 2. Holmes'e göre çevirinin iletişim süreci olarak formel modeli (Holmes, 1994: 35)

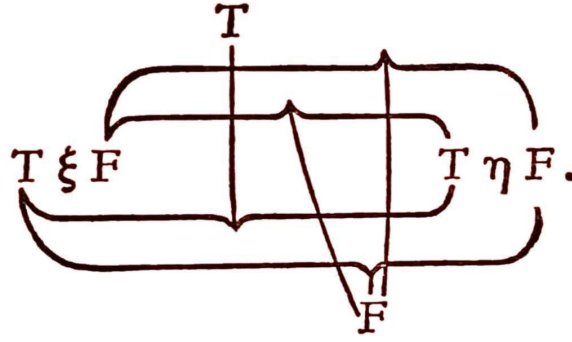
Şekil 3. Holmes'e göre çeviri-deskriptif süreç modeli (Holmes, 1994: 88)

Yukarıdaki önermelerin hemen ardından Viyana Çevresinin mantıksal pozitivist bağlamında ortaya konulmuş iki farklı çalışmadan da benzer formülizasyon örneğini göstermek Holmes'ün ampirist kökenlerinin netleşmesi açısından faydalı olacaktır. Viyana Çevresi'nin, günlük kullanılan dil yetersiz kaldığı için bilimsel bir mantık dilinin varlığına olan ihtiyacı vurgulamasından ilgili bölümde bahsedilmişti. Böylesine bir mantık dilinin nasıl olabileceğini (veya olamayacağını) kendisine sorun edinmiş olan Ludwig Wittgenstein, 1921 tarihinde yayınlanan kitabı *Tractatus Logico-Philosophicus* (*Mantıksal Felsefi Denemeler*) ile bilim ve felsefe çevrelerinde kendisinden bir hayli söz ettirmiştir. Bu eserinde ele aldığı konular tam da Viyana Çevresi'nin yıllardır üzerinde tartışmakta olduğu konular olduğu için Çevre'nin etkilendiği ana kaynaklardan bir tanesi olmuştur. Collins, Viyana Çevresi'nin

²⁸ Mevcut çalışma kapsamında bu sembolik dizge önermelerinin detaylarına girilmemiştir çünkü bu detaylara girilmesi demek Holmes'ün söz konusu iki makalesinin de açıklanmasını gerektirmektedir. Çalışmanın kapsamını aşmaması adına burada iddia edilen ana konuya bu modellerin görsel olarak da destek olması istenmiştir. Bu dizge önermelerinde Holmes'ün ne anlattığı merak edilirse ilgili kaynağın incelenmesi faydalı olacaktır (Holmes, 1994).

dikkat merkezine matematiksel temeller ve mantık reformunun yerleştirilmesinde Wittgenstein'in etkisini belirtirken (Collins, 2020: 863), Honderich ise *Tractatus'un* Viyana Çevresi üyeleri tarafından toplantılarında satır satır ve yüksek sesle okunduğunun altını çizmiştir (Honderich, 1995: 899).

Tractatus'un sonlarına doğru mantıksal cümlelerin formel bir dile nasıl aktarılabilceğini tartışan Wittgenstein bu süreçleri açıklarken kullandığı diyagramlardan bir tanesi şöyledir:

Şekil 3. Wittgenstein'in mantıksal cümle yapılarını açıklarken kullandığı diyagramlardan biri (Wittgenstein, 1961: 125)

Wittgenstein'in hemen ardından Hempel'in de bilim felsefesi kapsamında bilimsel açıklamaların görünüşlerini anlattığı kitabının bir bölümünde nesnenin "kırılğan" olma durumunu ifade ederken onu şu şekilde bir formülizasyon ile göstermiştir:

$$(D) \quad Fx \equiv (t)(Sxt \supset Bxt)$$

Şekil 4. Hempel'in "kırılğan" tanımlamasında kullandığı sembolik ifade (Hempel, 1965: 109).

Açık bir şekilde yukarıdaki örneklerde görülebileceği üzere Viyana Çevresi'nin farklı disiplinler arasında uzlaşma sağlama adına önerdiği ortak formülizasyon ve sembolik dizgeler yani ortak bir mantık dilinin kullanılması Holmes tarafından da kendi çalışmalarında sıkça kullanılmıştır. Holmes'ün düşüncelerini bu şekilde ifade etme çabası elbette kafaları karıştırmak ya da sözgelimi bu tarz formülizasyonlar kullanarak alan içerisinde dikkat çekmek değildi. Holmes aynen Viyana Çevresi'nin de öngördüğü üzere ortak bir terminolojinin ve yürütülen araştırmalarda bir uzlaşının sağlanabilmesini yukarıdaki gibi bilimsel ifade yöntemlerinin kullanılmasında görmüştür.

4. Sonuç

Bu çalışmada incelenen örneklerden de anlaşılabilceği üzere Holmes, çeviribilim için sadece isim önermesinde ya da tartışmasında bulunmuş, uygulamalı çalışan bir çevirmen olarak değil, derinlerde barındırdığı bilim-kuramsal ve bilim-felsefi mesajlarıyla da öne çıkmış bir figürdür. Viyana Çevresi'nin mantıksal pozitivizmi bağlamında incelendiğinde Holmes'ün çalışmalarının arka planında bulunan bilimsel bilgi birikimi çok daha belirgin bir hale gelmektedir. Holmes bu yönüyle ele alındığında alan için günümüzde bile bir şair ya da çevirmen kişiliğinden çok ötede bir bilim insanı olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Çeviribilimin günümüzde barındırmaya devam ettiği bilim-kuramsal sorunlar (Chesterman, 2019; Zwischenberger, 2019; İşcen, 2022, 2023) alan içerisinde titizlikle ve dikkatlice incelenmesi gereken noktalar olarak durmaktadır. Alanın yaklaşık altmış yıllık tarihine

bakıldığında günümüzde farklı çalışmalarda işlenen bu bilimsel kaygıların ilk izlerine James S. Holmes'te rastlanmaktadır. Bu duyulan kaygıların alan içerisindeki tezahürleri olan alan araştırmacıları arasındaki uzlaşma eksikliği, alan terminolojisindeki tutarsızlıklar ve alanın diğerk disiplinlerle olan ilişkisindeki durumlar gibi sorunlar maalesef günümüzde hala giderilememiştir.

Holmes'ün mevcut çalışma kapsamında incelenmiş olan tüm çalışmaları aslında dikkatli bakan gözler için her daim geleceğe dair umut veren mesajlar içermektedir. Holmes birçok farklı yerde, yaptığı çalışmalarının geliştirilmeye, doğrulanmaya veya yanlışlanmaya açık olduğundan sıkça bahsetmiştir. Çoğu yerde de kendisinin tıkanıldığını ancak ilerleyen on yıllarda yapılacak "çeviribilimsel" çalışmaların bu tıkanıklıkları açacağını umduğunu da belirtmiştir. Bu tıkanıklığın en ferah bir şekilde açılacağı (Holmes'ün ifadesiyle) meta-kuramsal tartışmanın başlaması için hiçbir zaman geç kalınmış değildir. Bu meta-kuramsal tartışmanın başlatılabilmesinin sırrı da Holmes'ü alan içerisinde tek makalesine sıkışmışlıktan kurtarıp, onu yeniden anlamakta yatmaktadır.

Kaynakça

- Alhoussein, A. (2020). *Target-cultural 'facts' – Do they really exist? A critical assessment of Toury's Descriptive Translation Studies*. *Transletters. International Journal of Translation and Interpreting* 4 (2020) 1-21.
- Bhaskar, R. (1979). *The Possibility of Naturalism, A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Suusex: The Harvester Press Limited.
- Cevizci, A. (2018). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Chesterman, A. (2019). *Consilience or fragmentation in Translation Studies today?* *Slovo.ru: baltijskij accent*, Vol. 10, no. 1, p. 9–20. doi: 10.5922/2225-5346-2019-1-1.
- Collins, R. (2020). *Dünya Felsefe Tarihinin Oluşumu, Filozoflar Birbirlerini Nasıl Etkiledi?* (Çev. T. Göbekçin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Echeverri, Á. (2017). *About maps, versions and translations of Translation Studies: a look into the metaturn of translatology*. *Perspectives*, 25(4), 521-539. doi:10.1080/0907676X.2017.1290665.
- Erkıpçak, H. T. (2019). *Viyana Çevresi Program Yazıları*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Frank, P. (2017). *Bilim felsefesi – Bilim ile felsefe arasındaki bağ*. (Çev. D. Kadıoğlu). İstanbul: Say Yayınları (Özgün çalışma 1962).
- Hempel, C. G. (1965). *Aspects of scientific explanation and other essays in the philosophy of science*. New York: The Free Press.
- Hempel, C. G. (1967). *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science*. *International Encyclopedia of Social Science, Foundations of the Unity of Sciences, II, Fasc. 7*. Chicago: University of Chicago Press.
- Holmes, J. S. (1994). *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. (2. Edition). Amsterdam: Rodopi.
- Honderich, T. (1995). *The Oxford Companion to Philosophy*. New York: Oxford University Press Inc..
- İşcen, İ. (2002). *Çevrim Kuramı - Çeviribilim'in Temelleri Üzerine*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İşcen, İ. (2010). *Çeviri ve "Düşünce" Çeviribilim İçinde Söylem ve Çeviribilimsel Gerçeklik*. Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi. Sayı 20. 1-16.
- İşcen, İ. (2022). *Çeviri Olgusu ve Gözlemlenebilir Nesne Sentezi*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2), 30-39. DOI: 10.55044/meusbd.1072610.
- İşcen, İ. (2023). *Çevrimsel olgu ve çeviribilimsel metodoloji: çeviribilimsel nitelikli bir metodoloji üzerine irdeleme*. İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi - Istanbul University Journal of Translation Studies, Advance Online Publication. <https://doi.org/10.26650/iujts.2022.1181666>.

- Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft: Eine Einführung*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Trpik, J. (2009). *Anton Popovič's contribution to translation studies*. *Target* 21:1 (2009), 3-29. DOI 10.1075/target.21.1.01spi. John Benjamins Publishing Company.
- Stolze, R. (2008). *Übersetzungstheorien: Eine Einführung* (5. ed.). Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies - and Beyond*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wittgenstein, L. (1961). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Yıldırım, C. (2014). *Bilimsel Düşünme Yöntemi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, C. (2016). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zwischenberger, C. (2019). *From inward to outward: the need for translation studies to become outward-going*, *The Translator*, 25:3, 256-268, DOI:10.1080/13556509.2019.1654060.